

Willink, B., *Heren van de stoom. De Willinks, Winterswijk en het Twents-Gelders industrieel patriciaat 1680-1980* (Zutphen: Walburg Pers, 2006, 367 blz., €29,50, ISBN 90 5730 444 9).

Drie eeuwen speelden Willinks in het Oost-Gelderse Winterswijk een belangrijke rol, eerst als ondernemers, later als bestuurders en daarna weer als ondernemers. Bastiaan Willink heeft in *Heren van de stoom* de geschiedenis van een tak van dit doopsgezinde geslacht geschreven. Het resultaat is een omvangrijke studie waarin zowel de interfamiliaire relaties als de betekenis van de Willinks voor de Achterhoek gevolgd worden.

De Willinks maakten vanaf het begin van de zeventiende eeuw deel uit van een kring van doopsgezinde geslachten die allen tot de bovenlaag van de Oost-Nederlandse samenleving behoorden. De Willinks waren hierbij vooral geparenteerd aan de Enschedese tak van de Ten Cates en de Paschens, eveneens uit Enschede. In Winterswijk zelf vormden de Willinks, samen met de families Walien en Hofkes de kern van een kleine doopsgezinde gemeenschap. Deze gemeenschap werd aangevuld met migranten uit Twente, met name leden van de familie Paschen, maar ook met Blijdensteins die evenals de Paschens door huwelijken naar Winterwijk kwamen. Later, in de negentiende eeuw, waren het met name leden van families als Blijdenstein en Ter Kuile waarmee getrouwd werd. Deze band met Twente loopt als dé rode draad door het verhaal, niet alleen wat betreft de familierelaties, maar ook wat betreft de economische relaties. Twentse familieleden hielpen de Willinks in de negentiende en twintigste eeuw enige malen door periodes van tegenslag.

Opvallend in het verhaal is dat net als in Twente er doopsgezinde geslachten waren die eens een dominante rol in de interlokale economie speelden, maar die in de negentiende eeuw langzamerhand in mannelijke lijn uitstierven. In Winterswijk was dit het lot van de Waliens en de Paschens, in Twente van de Van Lochems, de Paschens (Enschede) en de familie Coster(s) (Almelo). Tegenover het verdwijnen van sommige (takken van) geslachten staat dat het geld binnen de overgebleven takken accumuleerde en de basis kon vormen voor nieuwe (economische) activiteiten.

De grootse bloei van de Winterswijkse tak van het geslacht Willink begon in het midden van de negentiende eeuw, toen de textielindustrie in Oost-Nederland aan een opmars begon die ongeveer een eeuw duurde. De band met Twente was in deze hele periode sterk, soms ten voordele en soms ten nadele van de Winterswijkers. Vergeleken met de Twentse 'neven' speelden de bedrijven van de Willinks een tweede viool. Aan de diepe crisis waarin de bedrijfstak in de jaren zestig van de twintigste eeuw terecht kwam ontsnapten ook de bedrijven van de familie Willink niet. Een van de bedrijven heeft onder de naam Blijdenstein-Willink, vooral dankzij het product Verosol, kunnen overleven.

Wie zich ten doel stelt een geschiedenis van een familie(tak) over een periode van meer dan drie eeuwen te schrijven én daarbij de omstandigheden waarin die familie leefde op een zinvolle manier in het verhaal te integreren,

stelt zichzelf een hoog doel. Wanneer dat ook nog eens de eigen familie is, dan is er naast de gewone problemen die een dergelijke studie met zich meebrengt, ook nog eens het risico dat de betrokkenheid van de auteur het werk vertroebelt. Willink slaagt er vrijwel steeds in deze klippen te omzeilen. De persoonlijke herinneringen en familie-overleveringen die vooral in het tweede deel van het boek zijn opgenomen geven eerder extra kleur aan het werk – romantiserend zijn ze haast nooit. Om verwarring te voorkomen – de Willinks hadden nogal eens identieke namen, vinden we de ondernemers terug onder hun eigentijdse bijnamen als Spoor-Jan, Manke Jan, Tricot-Jan en Dikke Bram.

De auteur beperkt zich niet tot het beschrijven van het wedervaren van de familie, maar slaagt er in waar mogelijk de geschiedenis van de verschillende Willink bedrijven in zijn verhaal te integreren, en waar nodig ze de hoofdrol in het verhaal te geven. In dit perspectief is het interessant dat Willink kanttekeningen plaatst bij de stelling dat de textiel in Oost-Nederland door het feit dat het vooral om familiebedrijven ging in de jaren zestig onvoldoende slagvaardig was om de moordende internationale concurrentie het hoofd te bieden. Ook de (weinige) bedrijven die overleefden waren familiebedrijven, en de dreiging van de lage lonen die de kracht van de concurrentie vormden, had ook bij een andere bedrijfsstructuur niet het hoofd geboden kunnen worden.

Op een punt blijft het verhaal van de familie Willink raadselachtig. Volgens de auteur, die een tijdgenoot volgt, behoorde de Winterwijkse doopsgezinde gemeente in 1741 tot de Waterlandse stroming binnen de doopsgezinde beweging (30). Als dit al het geval was, dan is het vreemd dat de Willinks vrijwel zonder uitzondering aan het verbod op buitentrouw vasthielden en pas aan het begin van de negentiende eeuw partners buiten de eigen geloofsgroep zochten, en dan nog mondjesmaat. Elders, bijvoorbeeld in Friesland, was het principe van de buitentrouw al in het midden van de zeventiende eeuw losgelaten. In Twente daarentegen, zowel onder de Zonisten in Almelo en Enschede als natuurlijk onder de Groninger Oude Vlamingen in Borne en Hengelo hield men wel vast aan de binnentrouw, ongeveer tot aan hetzelfde moment als waarin dit in Winsterwijk werd losgelaten.

Met *Heren van de stoom* heeft Bastiaan Willink niet alleen een belangrijke nieuwe bladzijde toegevoegd aan de geschiedschrijving van de Oost-Nederlandse textielnijverheid, maar ook aan de geschiedschrijving van de doopsgezinde elites in Nederland.

Cor Trompetter

Chotkowski, M., *Vijftien ladders en een dambord. Contacten van Italiaanse migranten in Nederland 1860-1940* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2006, Amsterdam: Aksant, 2006, 294 blz., ISBN 90 5260 204 2).

Moglie e boui dei paisi tuoi, zo luidt een oud Italiaans spreekwoord. Vrij vertaald betekent dit dat men het beste kan trouwen en zaken doen met mensen uit de eigen streek. Margaret Chotkowski onderzocht in hoeverre dit betekenis had voor Italiaanse migranten die tussen 1860 en 1940 naar Nederland kwamen. Waren hun huwelijkspartners, collega's, huisgenoten en kennissen vooral afkomstig uit hetzelfde gebied en welke veranderingen traden op tussen 1860 en 1940?

Het proefschrift van Chotkowski is niet het eerste boek over Italiaanse immigranten in Nederland en het zal ook vast niet het laatste zijn, want de verhalen over schoorsteenvegers, terrazzowerkers en ijsverkopers spreken nog steeds tot de verbeelding. De meeste van deze studies zijn sterk geconcentreerd op deze 'Italiaanse' beroepsgroepen, op de onderlinge contacten en op de relaties met het thuisland. Italianen die niet in deze beroepen werkten vallen meestal buiten het blikveld en er is weinig oog voor contacten met Nederlanders. Daardoor kan gemakkelijk een beeld ontstaan van een 'Little Italy' in Nederland, naar voorbeeld van Amerikaanse studies over New York en andere grote steden.

Om deze valkuil te vermijden koos Chotkowski voor een meer systematische manier om nieuwkomers en hun dagelijkse contacten in kaart te brengen. Uit de vreemdelingenregisters in Amsterdam en Rotterdam selecteerde zij voor twee perioden (1860-1880 en 1920-1936) alle Italiaanse immigranten. Daarmee komen niet alleen de bekende schoorsteenvegers en ijsverkopers in beeld maar ook Italiaanse artiesten, dienstmeisjes en zeelieden. De nieuwkomers werden vervolgens (met hulp van de HSN¹) via de bevolkingsregisters gevolgd totdat zij uit Nederland vertrokken of overleden. Daarmee beschikt zij over een langlopende reeks individuele gegevens betreffende leeftijd, beroep, huwelijk, kinderen, religie, huisgenoten en bureu. Uit andere bronnen en een aantal interviews is aanvullende informatie verzameld over collega's, huwelijkspartners en huwelijksgetuigen.

De studie gaat niet over alle Italianen die naar Nederland zijn gekomen. De keuze voor Amsterdam en Rotterdam betekent dat vooral de Italiaanse mijnwerkers die in het interbellum naar Limburg kwamen buiten beeld blijven. Daarnaast concentreert het onderzoek zich op de 'blijvers', de Italianen die lange tijd in Nederland woonden. Daarin wijkt het niet af van eerdere studies, maar dit bezwaar is moeilijk te ondervangen. De meeste Italianen verdwijnen namelijk snel uit het beeld omdat ze niet in het bevolkingsregister staan of na korte tijd Nederland weer verlieten.

¹ De Historische Steekproef Nederland (HSN; www.iisg.nl/~hsn/indexnl.html) verzamelde de gegevens uit de bevolkingsregisters en maakte de databases.